

Európa elfeledett hadszíntere

A tizenöt éves háború és Magyarország
(1591–1606)

MAGYARSÁGKUTATÓ
INTÉZET

Európa elfeledett hadszíntere

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 37.

EURÓPA ELFELEDETT HADSZÍNTERE

**A tizenöt éves háború és Magyarország
(1591–1606)**

**SZERKESZTETTE:
KANÁSZ VIKTOR – NAGY-L. ISTVÁN**

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2021

Lektorálta: Kanász Viktor, Nagy-L. István
Nyelvi lektorok: Nagy Dóra, Rási Szilvia, Szabó Zsuzsa
A szerkesztők munkatársa: Mati Márton

Térképek: Nagy Béla

Giampiero Brunelli tanulmányát Illik Péter fordította.

A borítón Hans von Aachen Allegória a tizenöt éves háború kezdetére című festményének részlete szerepel.

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Fehér Bence,
Katona József Álmos, Kovács Attila, Pomozi Péter, Virág István

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Szerzők, Szerkesztők, 2021

Illusztrációk © 2021

Térképek © Nagy Béla, 2021

ISBN 978-615-6117-45-8

ISSN 2677-0261

TARTALOM

Előszó	7
HÁBORÚ ÉS HADVISELÉS	11
Kenyeres István: A tizenöt éves háború és a Habsburg Monarchia	13
Bagi Zoltán Péter: Mercoeur herceg kürasszírjainak felfogadása 1600-ban	45
PÁPA ÉS A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚ	65
Nagy-L. István: A pápai vár a kutatási eredmények tükrében	67
Kruppa Tamás: Pápa és a pápaság. Gianfrancesco Aldobrandini generális és katonái a város alatt 1597-ben	91
KANIZSA OSTROMAI ÉS EMLÉKEZETÜK	107
Száz Csilla: Régészeti kutatások Kanizsa várának területén: múlt, jelen, jövő.	109
Giampiero Brunelli: „A legszörnyűbb megközelítések”. Kanizsa, 1601.	147
Kanász Viktor: Kanizsa 1600–1601. évi ostromainak korabeli megítéléséről és emlékezetéről	169
Illik Péter: A 15 éves háború a középiskolai tankönyvekben, avagy „Kanizsa elveszett”	245
Szerzők	267
Térképek	269

KRUPPA TAMÁS

PÁPA ÉS A PÁPASÁG. GIANFRANCESCO ALDOBRANDINI GENERÁLIS ÉS KATONÁI A VÁROS ALATT 1597-BEN¹

Bevezetés

Eger eleste és a tizenöt éves háború² legnagyobb mezei ütközete, az 1596-ban megvívott és elvesztett mezőkeresztesi csata után a fő kérdés az volt, hogy a pápa, a császár, valamint az erdélyi fejedelem hogyan tervezzék meg 1597. évi hadműveleteiket. Még pedig úgy, hogy ha már a hadműveleti terepen a császári és az erdélyi csapatok közösen nem hajlandók együtt harcolni, akkor legalább külön, de mégis egymást segítve, hogyan működjenek együtt.

A mi szempontunkból most a pápai fél álláspontja érdekes: az 1595. évi hadjárat vezére, a pápa unokaöccse, Gianfrancesco Aldobrandini generális II. Rudolf császárhoz intézett emlékiratában fejtette ki az álláspontját, amely egyúttal tükrözte a háborút anyagilag és katonailag is támogató Szentszék véleményét. Mivel VIII. Kelemen már eddig is másfél millió forintot költött a háborúra, anyagi lehetőségei pedig nem engedtek meg többet, a generális azt javasolta, hogy a császár forduljon a birodalom rendjeihez. Ezt az is indokolta, hogy a

1 Készült az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport (ELKH) támogatásával a TKI keretében.

2 Összefoglalóan lásd Niederkorn 1993; Tóth 2000.

sikeres oszmán katonai előretörés elsősorban a birodalmi területeket veszélyeztette. Ha Magyarország és Horvátország elesnek, elveszik Erdély és Lengyelország. Az emlékirat végén a generális sorra vette a császár lehetséges szövetségeseit, azonban ezt elsősorban nem politikai, hanem pénzügyi szempontból tette. Mivel a generális még látott reményt Lengyelország csatlakozására, ezért a támogatásra szánt segélyek legnagyobb részét ennek az országnak szeretne volna juttatni. A tervezett liga megghiúsulása esetén a pápa által kilátásba helyezett 6-8 ezer fős, gyalogosokból álló pápai segélyhadat három helyen javasolta bevetni. Az egyik lehetséges terület Horvátország volt, ez esetben Ferdinánd főherceg kapta volna a katonai segélyt. A másik Erdély, a harmadik természetesen a Magyar Királyság lett volna. Ennek eldöntését a császárra bízta.³

A császár válaszában az 1597-es háborús évre egy 46-50 ezer főnyi, többnemzetiségű hadsereg felállítását helyezte kilátásba. A Belső-Ausztriát kormányzó Habsburg Ferdinánd főherceget illetően nem tartalmazott semmi biztatót, mivel a császár szerint Belső-Ausztria védelme a török támadásban érintett észak-itáliai államok feladata volt, ezért a katonai segítséget nekik kellett volna nyújtaniuk. A másik, ennél jóval nyomósabb érvnek a császárváros fenyegetettsége számított. Rudolf császár ugyanis válaszában azzal érvelt – s ez egyébként nem bizonyult helytállónak –, hogy biztos értesülések szerint az oszmán sereg Bécs ostromára készül. Ezért akarta a pápai csapatokat teljes egészében a főhadszíntérre irányítani.⁴

A generális március 14-én kelt válaszában a mellett érvelt, hogy a pápai hadsereget Horvátországban vessék be, ahol szerinte a legnagyobb szükség lenne rá, valamint ott hajtáná a legnagyobb hasznát is. Ráadásul ez esetben Észak-Itália fejedelmei is lelkesebben vennének részt a harcban. Aldobrandini nem mondta ki, de itt a félsziget államainak azon aggodalmait fogalmazta meg, amelyek szerint a török csapatok Horvátországon keresztül néhány nap alatt el tudják érni Itália északi határait, Friulit és Velencét. Ne feledjük, hogy a tizenöt éves háború a boszniai pasa horvátországi portyáival kezdődött.⁵

3 Kruppa 2019, 96–99.

4 Kruppa 2019, 99–100. A hadjáratról lásd még Banfi 1939, 220–224.

5 Kruppa 2019, 100–102.

Ehhez hozzá kell tennünk, hogy a pápai csapatok számára Dalmácián és Horvátországon keresztül jóval rövidebb út vezetett Magyarországra, amelynek egy részét tengeren kellett megtenni Ancona és Trieszt vagy Fiume között. Aldobrandini 3. hadjárata 1601-ben pontosan ezen az útvonalon valósult meg.⁶ Egy viszonylag nagy létszámú keresztény sereg megjelenése a térségben bizonyosan arra kényszerítette volna a Portát, hogy erőinek egy részét átcsoportosítsa, amivel a főhadszíntéren tevékenykedő haderejét kellett volna meggyengítenie. A császári hadvezetés azonban ezt nem így látta, hiszen a törökével párhuzamosan neki is meggyengültek volna az erői. A legjobb megoldás, amellyel a háború folyamán többször kísérleteztek, a hadműveletek összehangolása, az egyszerre több irányból történő támadás lett volna.

Aldobrandini az udvarnak betervezett emlékiratában, a *Bigliettó*ban fel tüntette a hadjáratban felmerülő legfontosabb költségvetési tételeket. Ebben a katonák zsoldján felül a főtisztek és egyéb tisztségviselők fizetése, a tüzérség, a lőpor, a szállításhoz szükséges bárkák és egyéb eszközök mennyisége, száma és az ezekhez kapcsolódó költségek havi bontásban szerepelnek. A másik feljegyzése a logisztika, vagyis a pápai csapatok felvonulásának, tábo rozásának, ellátásának számszakilag ki nem fejtett részleteit tartalmazza.⁷

A *Biglietto* a generális keze munkája, aki „civilben” könyvelő volt, banki tevékenységet is folytatott, tehát a számokhoz nagyon jól értett.⁸ Ha az általa közölt számadatokat összeadjuk, kiderül, hogy a folyósítandó összeg mindössze bő egy hónapnyi fedezetét jelentette az igényeknek, az összeg ugyanis 177-187 ezer forintra rúgott. Ezzel a bő egyhavi összeggel – amellyel a pápai hadsereg logisztikai költségeihez járult hozzá az Apostoli Kamara – az volt a cél, hogy előkészítsék a terepet, és megkönnyítsék a császári adminisztráció számára 8 ezer katona ellátásának megszervezését és betagozását a tervezett 46-50 ezer főnyi hadseregbe.

A fentiekből kiderül, hogy a generális csapataival nem a Buda elleni támadásban akart részt venni, következésképpen a súlypontot sem ott, hanem jóval

6 Erről legutóbb ld. Kanász 2019. A vonatkozó szakirodalmat ld. ott.

7 Kruppa 2019, 102–107.

8 Brunelli 2018, 44.

délebbre akarta képezni. Azt írja ugyanis, hogyha a pápai csapatok és Ferdinánd főherceg csapatai Horvátországban támadnának – így az ottani keresztények fellázítása és megsegítése által határozott boszniai irányt kapna –, akkor oszmán erőket vonnának el a főhadszíntértől, kedvező helyzetet teremtve a császári főserég Buda elleni offenzívájához; ez mellesleg már 1595-ben, Esztergom megvétele után is felmerült. A terv egyébként fő vonalaiban a magyar tanácsosok véleményével esett egybe, de nem volt teljes mértékben azonos az övékével: amikor ugyanis az egymással vitatkozó nézeteket ismertette, megemlítette, hogy a tanácskozásokon a magyarok felvetették a Buda és Pest elleni támadás tervét, amelyet a fő offenzívával egy időben az eszéki híd ellen indított támadás egészített volna ki.

A tanácskozáson Horvátország és Buda mellett kevésbé ambiciózus felvételek is elhangzottak, például Győr vagy Eger visszafoglalása, s voltak olyanok, akik Hatvan és Szolnok visszafoglalása mellett tették le a voksukat. Ezekkel a Tisza vonalában kivitelezett és Temesvár, Gyula, végül Belgrád visszafoglalását célzó erdélyi hadműveleteket segítették volna.⁹ Jól látszik tehát, hogy miközben az idő kezdett vészesen fogyni, a hadvezetés bizonytalan, pontosabban megosztott volt az 1597. évi hadműveletek alapvető célkitűzését illetően.

Felvonulás a harctérre

A pápai csapatok az 1595. évi hadjáráshoz hasonló útvonalon vonultak fel a magyarországi hadszíntérre, vagyis a régi római kori via Flaminia Anconába, ahol behajóztak, majd Reginiben kiszálltak, ahonnan a via Emilia érintésével Bolognában és Modenában át eljutottak Mirandoláig. Az út itáliai részének utolsó szakasza Rovereto, Trento, Bolzano és egyéb településeken át vezetett. Ezután következett a Brenner-hágó, Steinbach, végül Hall.¹⁰ Itt már rendelkezésre állt egy vízi út először az Innen, Braunau im Inn – Passau, majd a Dunán Krems an

9 Ez utóbbiakról ld. Kruppa 2014, 341, 343, ill. Kruppa 1997, 668, Kruppa 2019, 94, 101, CVH I/17, 51–52.

10 Brunelli 2018, 65.

der Donauig. A pápai csapatok július folyamán érkeztek Hallba, hogy ott behajózzanak. A csapatok július második felében Bécs fölött, valószínűleg Krems an der Donauban szálltak ki a hajókból. 1595-ben a hadjárat általános pápai hadbiztosa Geronimo Matteucci volt, aki egészen Esztergomig elkísérte a pápai csapatokat, ahol a másik „operatív” hadbiztos, Gianbattista Doria váltotta fel.¹¹ Az ő a feladata a katonaság napi szükségleteinek kielégítése, és persze a rendszeres zsoldfizetés volt. Sajnos nem tudott szót érteni az őt többször is kritikával illető Aldobrandini generálissal, ezért kénytelen volt megválni a posztjától. Pedig bátor ember volt, az Esztergomért vívott harcokban ő is megsebesült.¹²

Az 1597. évi hadjáratban egyik nevezett biztos nevével sem találkozunk, feladatát alighanem Francesco del Monte vette át, ugyanis az észak-itáliai területen rá és Mario Farnesére bízta a hadsereg ellátását valamint a kapcsolattartást ez ügyben a császári biztosokkal.¹³ Doria utóda pedig Bonviso Bonvisi lett – *commissario generale* (főhadbiztos) rangban –, aki elődjéhez hasonlóan Hall városától gondoskodott a katonákról. Június 16-án azt írta a kisvárosból, hogy várja ide a katonákat, és hogy Francesco del Monte parancsára zsoldelőleget fog osztani nekik.¹⁴ A következő napon, 17-én behajózott, és 22-én ért Bécsbe, ahol találkozott a jó egészségnak örvendő Aldobrandini generálissal.¹⁵ Ezt valószínűleg azért hangsúlyozta a bíboros neposnak, mert a generális egészsége meglehetősen törekeny volt, halálát is 1601-ben a táborban meghűléses betegség okozta.¹⁶ Megtudjuk azt is, hogy a kompániák 16-tól kezdve folyamatosan érkeztek és vonultak be a Bécstől 2 mérföldnyire¹⁷ található táborba, anélkül, hogy megálltak volna a városban. Erre nyilván azért volt szükség, hogy elkerüljék a helyi lakossággal való súrlódást. A hadbiztos várta a nürnbergi Torreggiani kereskedők által a zsoldfizetéshez szükséges pénz folyósítását.¹⁸

11 Az 1595. évi felvonulásról lásd Kruppa 2020, 341–353.

12 CVH I/17, 27, 49, 62.

13 Brunelli 2018, 99.

14 AVV Fondo Borghese, serie II, vol. 59, fol. 91rv.

15 Lásd június 22-ei levelét AAV Fondo Borghese II, vol. 59, fol. 93rv. Ezzel szemben a generális azt írta június 28-án, hogy a hadbiztos három napja érkezett. CVH I/17, 155.

16 Brunelli 2018, 139.

17 Ezt valószínűleg olasz mérföldben számolja.

18 CVH I/17, 83, 153, 155.

A katonaság nagyjából egy hónap alatt töltötte meg a tábor: erre utal Aldobrandini generális június 28-ai levelében, aki azt írta, hogy folyamatosan érkeznek a hadinép a táborba. Bonvisi is két héttel későbbi, július 11-i levelében azt írta, hogy egész héten jön a katonaság, és hogy két napon belül mindannyian megérkeznek a Bécs melletti táborhelyre, Marchfeldre. Ezzel szemben Aldobrandini július 5-ei Cinzio Aldobrandininek írott levelében még úgy számolt, hogy négy napon belül minden embere megérkezik, és a mustra után továbbvonulhatnak Magyaróvárra.¹⁹ Úgy tűnik, valamilyen okból kifolyólag a katonák egy része késve érkezett meg.

Bonvisi elégedetten jegyezte meg, hogy élelmiszer bőségesen áll rendelkezésre. A katonák ellátásával foglalkozó hadbiztosnak ez érthető módon kiemelkedően fontos volt. A problémát inkább a felhalmozott ellátmány elszállítása és a hadszíntérre való eljuttatása okozta.²⁰ Ilyet a háború alatt viszonylag ritkán lehetett olvasni. Megtudjuk azt is, hogy Aldobrandini igen szükségesnek tartotta egy kórház felállítását, annak ellenére, hogy – mint olvassuk – a sebesültek és betegek rendelkezésre állt már egy nagyon jól felszerelt, speciális kórház gyógyszerekkel, amelyeket olcsón és rögzített áron lehet beszerezni.²¹

Mégsem mehetett minden rendben, a generális ugyanis panaszt tett az árak miatt Bartholomäeus Pezzen haditanácsosnál, Bécsben ugyanis olcsóbban adtak mindent, mint a táborban. Ez, mondhatnánk, a háborúk természetes velejárója volt, úgy vélem, a generális nem annyira az árkülönbséget, hanem a mértéke, valamint amiatt méltatlankodott, hogy a nyilván elvárta volna a hatóságok közbelépését, bár ez vélhetően elmaradt. Aldobrandini, mint láttuk, a számok embere volt, aggodalma és figyelme nyilván ezért irányult különös erővel az árakra. Ugyanebben a levelében írja azt is, hogy fizetési nehézségek várhatók, mivel rossz lengyel pénz van forgalomban, Bécsben pedig van ugyan jó pénz, de nem áll rendelkezésre elegendő. A pénzváltás egyébként kedvezőbb Magyarországon.²²

Bonvisi július 21-én érkezett Pozsonyba, mellette 23-án tartották meg a pápai csapatok általános szemléjét. A helyet úgy alakították ki, hogy egyrészt

19 CVH I/17, 157.

20 Ugyanis nem volt elég szekér a szállításra. Lásd ASV Fondo Borghese II, vol. 59, fol. 115r.

21 AAV Fondo Borghese II, vol. 59, fol. 113r.

22 CVH I/17, 159.

ne keveredjenek más katonai alakulatokkal, másrészt megfelelő módon el legyenek szigetelve, s harmadrészt megnehezítsék akár a szökést, akár a többszöri sorban állást, ami a zsolddal való visszaélésre adhatott volna okot. Ezeket elkerülendő, úgy bonyolították le a mustrát, hogy a katonáknak egy olyan kis szigetre kellett átmenniük, amely a táborhelyet egy hajóhíddal kötötte össze. Ezen vonultak át egyesével a katonák, így nem tudtak visszafordulni. 25-én kezdték el osztani a zsoldot a katonáknak, nagy meglegedésükre. A generális a rendszeres és megfelelő ellátás mellett nagy hangsúlyt fektetett a pontos zsoldfizetésre, ami – a szándékoktól függetlenül – nem teljesen megszokott dolog volt ebben a háborúban. Sőt azt akarta, hogy a katonák kapják meg az augusztusi zsoldot is. Ez persze jó nekik – jegyezte meg a főhadbiztos –, de sok időbe telik, és sok fáradságot követel. Az ekkor készített gyorslista szerint a 23-i mustrán 7100 katona jelent meg. Közben, nyilván ezzel volt összefüggésben a generális említett kérése is, megjött a 60 ezres váltó a Guicciardini és Torreggiani kereskedőktől.²³

A pápai hadsereg Pozsonyból a császári csapatok gyülekezési helyére, a magyaróvári táborba vonult, ahová augusztus 1-én érkezett meg, és ahol ünnepélyes keretek közt ejtették meg az ilyenkor szokásos újabb mustrát. A táborban ekkor 7157 pápai katona tartózkodott, ennyi volt tehát a harci állománya. A 4 órán keresztül tartó szemlét az 1597. évi hadjárat főparancsnoka, Habsburg Miksa főherceg tekintette meg.²⁴

Mint említettem, a generális fontosnak tartotta, hogy a sebesültek számára kórházat állítsanak fel: ez most természetesnek tűnik, ám azokban az időkben a tábori egészségügy szinte nem létezett, éppen ezért fontos kiemelni, hogy Aldobrandini gondos parancsnok volt, és embereit minél nagyobb számban akarta hazajuttatni. A kórház működött, erről több adatunk is van. Bonvisi augusztus 1-i és 8-i leveleiben írja, hogy a kórház számára beszerezte a szükséges dolgokat, valamint az ispotály megkezdte működését.²⁵

23 Lásd Bonvisi július 26-i levelét AAV Fondo Borghese, serie II, vol. 59, fol. 107rv. Az előbbi kereskedőről lásd CVH I/17, 232.

24 CVH I/17, 169. A létszámhoz lásd Brunelli 2018, 106. A létszámról, némileg eltérő adatokkal, a csapatok beosztásáról és parancsnokairól lásd még Bánfi 1939, 214–215.

25 AAV Fondo Borghese, serie II, vol. 59, fol. 118v, 126r.

A pápai csapatok a hadszíntérre fegyver nélkül vonultak fel, amelyeket a komáromi raktárakból kaptak meg.²⁶ Elvileg készen álltak a bevetésre, ugyanakkor még az óvári táborban is folyt a vita a hadműveleti célt illetően. Aldobrandini generális, miután javaslatát Prágában leszavazták, a bécsi, majd az óvári haditanácskozáson is amellett kardoskodott, hogy a hadseregnek Győr vagy Buda ostromára kellene vonulnia. Úgy vélte, hogy ez minden szempontból méltó vállalkozás lenne, és fellelkesíthetné és további hadműveletekre sarkallná az erdélyieket. A generális javaslata mind katonai, mind politikai szempontból helyes és logikus volt: a kérdés azonban az volt, hogy Győr vagy Buda ostromára elegendő-e a hadsereg erői, illetve nem késtek-e már el a hadműveletekkel.

A másik javaslat, amelyet Karl von Burgau képviselt, Pápát jelölte ki hadműveleti célként; ezt Nádasdy gróf is támogatta, mivel – jegyezte meg ironikusan a generális – az ő birtokai a környéken fekszenek.²⁷ A pápai vállalkozást a generális azért találta kockázatosnak, mert így túlságosan eltávolodtak volna az utánpótlási vonalaktól – vagyis a Dunától –, s így félt, hogy ellátási gondok merülnek fel. Ezzel szemben azt az érvet hozták fel, hogy a másik javaslat megvalósításához nem áll rendelkezésre elegendő erő, és az idő is előre haladt, ezért Pápát kell visszafoglalni, amely Győrhöz és a közeli Veszprémhez hasonlóan Alsó-Ausztria és Bécs előterét védte. A vár jelentőségét egyébként a török is felismerte, ezt jelzi az is, hogy elfoglalása után vilájetet és nem szandzsákat szerveztek köré. A pápai csapatok augusztus 9-én indultak el az óvári táborból, 13-án értek a zömmel a vár környékére, és 14-én vertek tábort a vár és a város körül, majd hamarosan elkezdődött a vár lövetése.²⁸

A generális jövődölése hamarosan beigazolódott: az utánpótlási vonalaktól való eltávolodás miatt akadozni kezdett az ellátás, úgy az élelmiszerben, mint a munícióban. Az esőzések, valamint a sok kisebb-nagyobb folyó, patak által szabdaltnak terület miatt a szekerek csak lassan és nehezen jutottak át a hidakon. Ez volt például az oka, hogy a hadsereg Pápára vonulásakor kénytelen volt letáborozni az ellenség által megszállt Győr közvetlen közelében.

26 CVH I/17, 162.

27 Pálffy 1997, 163.

28 Pálffy 1997, 134–136., 153.

Az ellátáson túl a másik probléma a szervezatlenség és a különböző nációnak közti viszálykodás volt. Amikor az olaszok megérkeztek Pápa alá, szállásterületük, a lepantói veterán Camillo Capizucchi kijelölte a táborhelyet, azonban a pápai csapatok nem tudták azonnal elfoglalni, mert azon a napon az utóvéd feladatát kellett betölteniük. Mire a kijelölt helyre értek, már németeket találtak a helyükön, ezért az ő táborukat a németeké mögött, tehát a vártól távolabb jelölték ki: emiatt vita robbant ki, s így az olaszoknak végül más hely után kellett nézniük, és ez nem volt könnyű a felázott, mocsaras területen.²⁹

A keresztény sereg megérkezése után nem sokkal lőni kezdte a vár falait: a beszámolók szerint meglehetősen heves volt az ágyúzás, mivel 17-én két ágyú is túlhevült és megrepedt. A falakban viszont nem sok kárt tettek, mivel a vesszőfonadékból és földből készült falak rugalmasságuk miatt kevésbé sérültek meg az ágyúgolyóktól. Ennek ellenére a megérkezést követő hatodik napra rohamot rendeltek el, amelyre már csak azért is szükség volt, mert Miksa főherceg közölte Aldobrandini generálissal, hogy akadozik az ellátás, ráadásul attól tartanak, hogy felmentő sereg érkezik. A fogoly török katonáktól megtudták, hogy a hadvezetés arra számított, hogy a keresztény sereg Győr ostromára fog vonulni.³⁰ Ezért nem bukkantak még fel a környéken a török csapatok.

Az ostrom

Az első rohamra 17-én került sor, s ebben az olaszok nem, csak a svábok vettek részt. A következő és döntő rohamot két nappal később, augusztus 19-én indították. Erre Aldobrandini generális négyszáz főnyi válogatott emberből álló csapatot jelölt ki, ezt két 200 fős alakulatra osztotta, mindegyik élén egy-egy vezér állt, alattuk további két-két kapitánnyal. Az egyik csapatot a vallonokkal és franciákkal Bisaccione Bisaccioni vezette a jobb oldalon, a másik pedig Ettore Graziani vezetésével a svábokkal együtt indult rohamra.³¹ Az ostromról készült

29 CVH I/17, 172.

30 Pálffy 1997, 155.

31 CVH I/17, 173, Pálffy 1997, 161.

tollrajzokon jól látszik, hogy a rohamot egyszerre két irányból a két déli bástya ellen tervezték. A tó felőli, délről nézve a jobb oldali Vizi vagy Halászbástya ellen, ahol a svábok két nappal korábban már kudarcot vallottak, elterelő támadás indult. A döntést tehát a másik oldalon, a Városmajori bástya felől kellett kierőszakolni.

A vállalkozás nehéznek ígérkezett, mivel mint fentebb említettem, a tüzéség csekély kárt tett a falakban, amelyeket éjszaka, ahogyan az szokás volt mindenütt, a védők egy kissé hátrább egy újabb sánc húzásával helyeztek ismét védhető állapotba. Aldobrandini mindössze 14 ágyút említett egyik levelében, s ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a több mint száz éve meglévő, Lukcsics József által 1906-ban készített és 1997-ben változtatás nélkül újra kiadott fordítás pontatlan. Az olasz szöveg ugyanis 14 *pezzíról*, azaz darabról és nem ütegről tesz említést, ahogy a magyar változatban szerepel.³² A többi, ostromról készült beszámolóból pontosan tudjuk, hogy a veszprémi kapu felé eső bástyával szemben 7, a halastó felőli bástyával szemben 6 ágyút állítottak fel. Egy további forrás viszont három ütegbe vont 25 ágyút említ.³³

A tó felőli bástyát támadóknak először át kellett vergődniük egy másfél pikányi mély vizesárkon. Az ostromról készült *avvisokból* kiderül, hogy ennek a problémának megoldására 20-20 német, illetve olasz katonát jelöltek ki, akiket még 100 ember követett: nekik a többiek támadása előtt rőzsekötegekkel kellett feltölteni az árkot, pontosabban egy átjárót, hidat képezni rajta. De – mint olvashatjuk – még a tizedéig sem sikerült feltölteniük az árkot. Nem csoda, hogy a 17-i roham kudarcba fulladt.³⁴ Aldobrandini leveléből megtudjuk, hogy egy pika hossza 4-5 méter, a katonák előtt húzódó vizesárok pedig 6–7,5 méter mély volt, amely mögött a falak tövében egy padka húzódott, ahol a védőserег egy része állt fel, hogy elhárító tüzével távol tartsa a rohamozókat.³⁵ A 19-i roham alkalmával már csak ahhoz két óra kellett, hogy a támadók az árok szélén megvessék a lábukat, hogy onnan kíséreljék meg az

32 Pálffy 1997, 160. Az eredeti szöveg kiadását lásd CVH I/17, 171–175, a kérdéses hely 173.

33 Banfi 1939, 221.

34 Pálffy 1997, 136–137.

35 CVH I/17, 173.

átkelést a mocsaras mély vízben. Ezt úgy sikerült elérni, hogy a rohamozókat intenzív muskétatűz támogatta, ennek eredményeképpen a fal előtti padka védőit meghátrálásra kényszerítették. Az árkot végül sikerült annyira feltölteni, hogy a katonák a pikájukkal átlábalva az árkon nekikezdhettek a falak megmászásának. A kísérletet azonban ez alkalommal sem koronázta siker. A kudarcról Aldobrandini augusztus 21-i beszámolójában finoman hallgat, helyette az olasz katonák és parancsnokok vitéz helytállását dicsérte.³⁶ Giorgio Basta hadinaplója szerint³⁷ a támadóknak még a mocsaras árkon sem sikerült átvergődniük. Ezt azonban Aldobrandini beszámolója és a fentebb említett tollrajzok cáfolják.

De – mint láttuk – a döntést nem ennél a bástyánál akarták kierőszakolni az ostromlók, vagyis a fő cél, az elterelés sikerült, mivel a védők ennek a bástyának a védelmében vonták össze az erőiket, szinte teljesen védtelenül hagyva a másik bástyát. Ennek következtében ezen oldalon a támadók nem ütköztek ellenállásba, így sikerült betörniük a városba.³⁸ A védők a várba, azaz az egykori Garai palotába menekültek, amelyet a pápai csapatok szállásmestere, Camillo Capizucchi vezetésével 1000 olasz katona zárt ostromgyűrűbe. A törökök még az éjjel tárgyalásba bocsátkoztak és a következő napon feladták a várat. A zsákmány iránti vágy annyira elvakította a katonákat, főleg a vallo-nokat, hogy fosztogatni kezdtek, és rátámadtak az elvonuló oszmán helyőrségre. De a katonák a zsákmány iránti mohóságukban egymást sem kímélték. Elképzelhető, hogy ennek következtében robbant fel a vár tornyában őrzött lőpor, s ez okozta sok katona és civil halálát. A katonák erre nekiestek a még a falakon belül tartózkodó töröknek, és lemészárolták őket. A kivonulókat pedig visszatartották, és a táborba kísérték, hogy kivallassák őket arról, hogy nem szándékos robbantás történt-e.³⁹ A vár elfoglalása után a sereg Győr irányába húzódott vissza, erőtlén kísérletet téve a vár bevételére: ez azonban már egy másik írás témája lehetne.

36 Pálffy 1997, 161.

37 Pálffy 1997, 137.

38 A rohamot némileg másként tárgyalja Banfi 1939, 223.

39 Pálffy 1997, 162, 165, 167, 169–170.

Aldobrandini generálisnak az ostromról fennmaradt levelezése nemcsak annak lefolyásáról és körülményeiről nyújt értékes információkat, hanem egyéb tanulságokkal is szolgál. A generális ugyanis feljegyzést készített a harcokban magukat kitüntető tisztekről is. Ennek a szándéknak köszönhetően ismerjük a rohamban elesett vagy megsebesült hatvan tiszt nevét és szinte majdnem mindegyikük esetében a sebesülés vagy halál okát, valamint a sebesülés módját. Ebből az következik, hogy a kiválasztott négyszáz ember igen jelentős része nem közkatona, hanem tiszt volt, tehát valóban válogatott legénységből álltak a rohamcsapatok. A nevek után feltüntetett megjegyzésekből kiderül, hogy a legtöbb sebesülést muskéta illetve *arkebúz* tüze okozta, kisebb számban égési sérülés és kő szerepel a sebesülés vagy halál okaként. A lista, amely csak egy-két név esetében nem közli a sebesülés okát, feltünteti azt is, mely testrész sebesült. Ebből kiderül, hogy a 60 ember közül 11 esetben a kar, 6 esetben a fej sérült, a többi ismeretlen vagy egyéb testrészen következett be. Ennek nyilvánvalóan az volt az oka, hogy a katonák megfelelő páncélzatot viseltek, amely a törzsüket megvédte a védők fegyvereitől.

A másik tanulságos adatsort, egy kimutatást az ostrom utáni pápai hadsereg létszámáról, szeptember elsején készítette Bonvisi hadbiztos talán Pozsonyban vagy a környékén. Ebben a katonaság hat nagy egységbe volt osztva, amelyek – bár ezt külön nem tüntették fel – egy kivételével *terciók* lehettek. A spanyol gyakorlattól eltérően alacsonyabb volt a létszámuk, ahogyan általában az ilyen egységeknek 1595. évi hadjáratban. A hatodik s egyben legnagyobb létszámú terciót, amely Flaminio Delfino parancsnoksága alatt állt, regimentként tüntették fel, talán azért, mert két terciót magasabb egységbe vontak össze. Az összlétszám néhány tucat külön felvett katona és három Pozsonyban ápolt beteg kivételével 5930 főre rúgott. A különbség tehát az augusztusi induló létszámhoz képest 1227. Ezek szerint a veszteség az eredeti létszám kb. 18 százalékára rúgott, s ez manapság súlyosnak számítana, de az akkori rossz egészségügyi és táborozási körülményekhez képest nem mondható annak. Azt sajnos nem tudjuk meg, de az idézett lista fényében valószínűsíthetjük, hogy e veszteségnek nagyobbik része nem a harctéren, hanem betegség vagy egyéb okok következtében bekövetkező haláleset volt.

Egy újabb, decemberben készített kimutatás arról árulkodik, hogy őszent-sége hadserege a pápai ostrom, majd a harcterről való elvonulás után nem tel-

jesen oszlott fel, hanem még ekkor is állományban maradt 1958 fő, nyilván a pápai állam költségén. Ami arra utal, hogy a katonákat a következő évi hadműveletekre is fel akarták használni.⁴⁰

*

A pápai hadsereg Pápa alá vonulását és a harcait megörökítő források betekintést engednek egy kora újkori hadsereg életébe, háborús mindennapjaiba, kézzel fogható közelségbe hozva azokat a nehézségeket, amelyekkel egy ilyen hadseregnek meg kellett küzdenie, sokszor úgy, hogy az erőfeszítések és az elszenvedett veszteségek nem mindig álltak arányban a nyereséggel.

40 A listákat lásd: CVH I/17, n. 9–11.

FORRÁSOK

Róma, Città del Vaticano – Archivio Apostolico Vaticano (AAV)
Fondo Borghese, serie II, vol. 59

BIBLIOGRÁFIA

- Banfi 1939.** Florio Banfi: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadiválalatai. *Hadtörténelmi Közlemények*, XL. (1939) 213–228.
- Brunelli 2018.** Giampiero Brunelli: *La santa impresa. Le crociate del papa in Ungheria (1595–1601)*. Salerno Editrice, Roma, 2018.
- CVH I/17.** Pápai csapatok Magyarországon (1595–1597, 1601). Kiad. Kruppa Tamás. Gondolat Kiadó, Budapest–Róma, 2020. (Collectanea Vaticana Hungariae I/17)
- Kanász 2019.** Kanász Viktor: Kanizsa 1601-es ostromának itáliai forrásairól és emlékeiről. *Castrum. A Castrum Bene Egyesület folyóirata*, 22. (2019) 1–2. sz. 79–92.
- Kruppa 2014.** Kruppa Tamás: *A kereszt, a sas és a sárkányfog. Törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korszakban (1578–1597)*. Gondolat Kiadó, Budapest–Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hungariae II/5)
- Kruppa 2020.** Kruppa Tamás: A pápai hadsereg felvonulása a magyarországi hadszíntérre. Egy kora újkori példa a szállítás nehézségeire. *Levéltári Közlemények*, 89. (2020) 341–353.
- Kruppa 2019.** Kruppa Tamás: Gianfrancesco Aldobrandini generális prágai tárgyalásai. Adalék a Szentszék háborús szerepvállalásához 1597-ben. *Lymbus*, (2019) 85–116.
- Kruppa 1997.** Kruppa Tamás: Marciare verso Constantinopoli. Báthory Zsigmond havasalföldi hadjárata és a jezsuita propaganda. In Balázs Mihály – Keserű Gizella – Ötvös Péter: (szerk.): *Művelődési törekvések a korai újkorban*. József Attila Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, 1997. 307–327. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 37.)

Nieder Korn 1993. Jan Paul Nieder Korn: *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolf II. (1593–1606)*. Verlag de Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1993.

Pálffy 1997. *A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997.*
Bev. tan.: Pálffy Géza. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 1997.

Tóth 2000. Tóth Sándor László: *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború.*
Belvedere Meridionale, Szeged, 2000.

A KÖTET SZERZŐI

BAGI ZOLTÁN PÉTER főlevéltáros, Győr Megyei Jogú Város Levéltára.

GIAMPIERO BRUNELLI tudományos munkatárs, Sapienza. Università di Roma.

ILLIK PÉTER tudományos munkatárs, Magyarságkutató Intézet, Történeti Kutatóközpont.

KANÁSZ VIKTOR tudományos segédmunkatárs, Magyarságkutató Intézet, Történeti Kutatóközpont, MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport (ELKH).

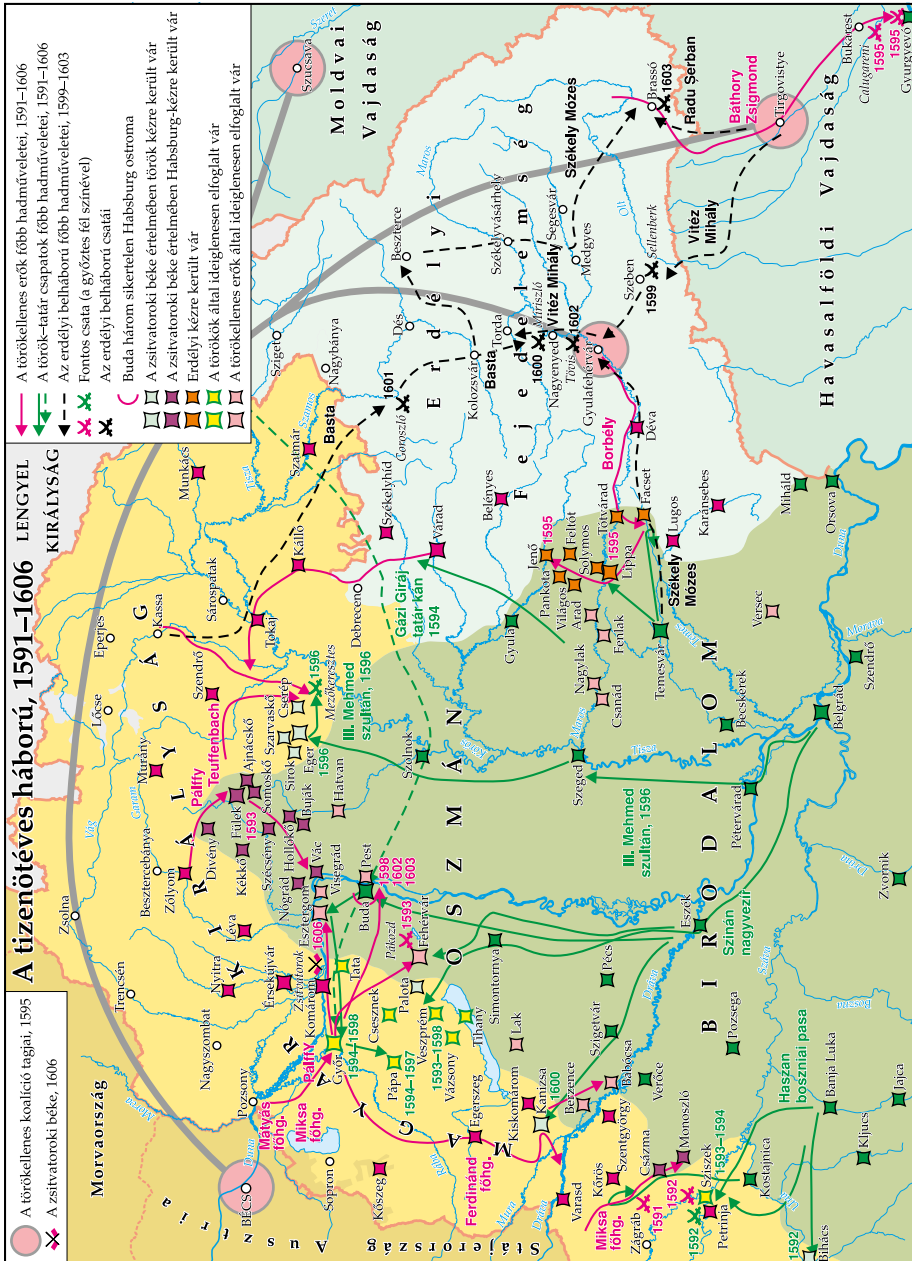
KENYERES ISTVÁN főigazgató, Budapest Főváros Levéltára.

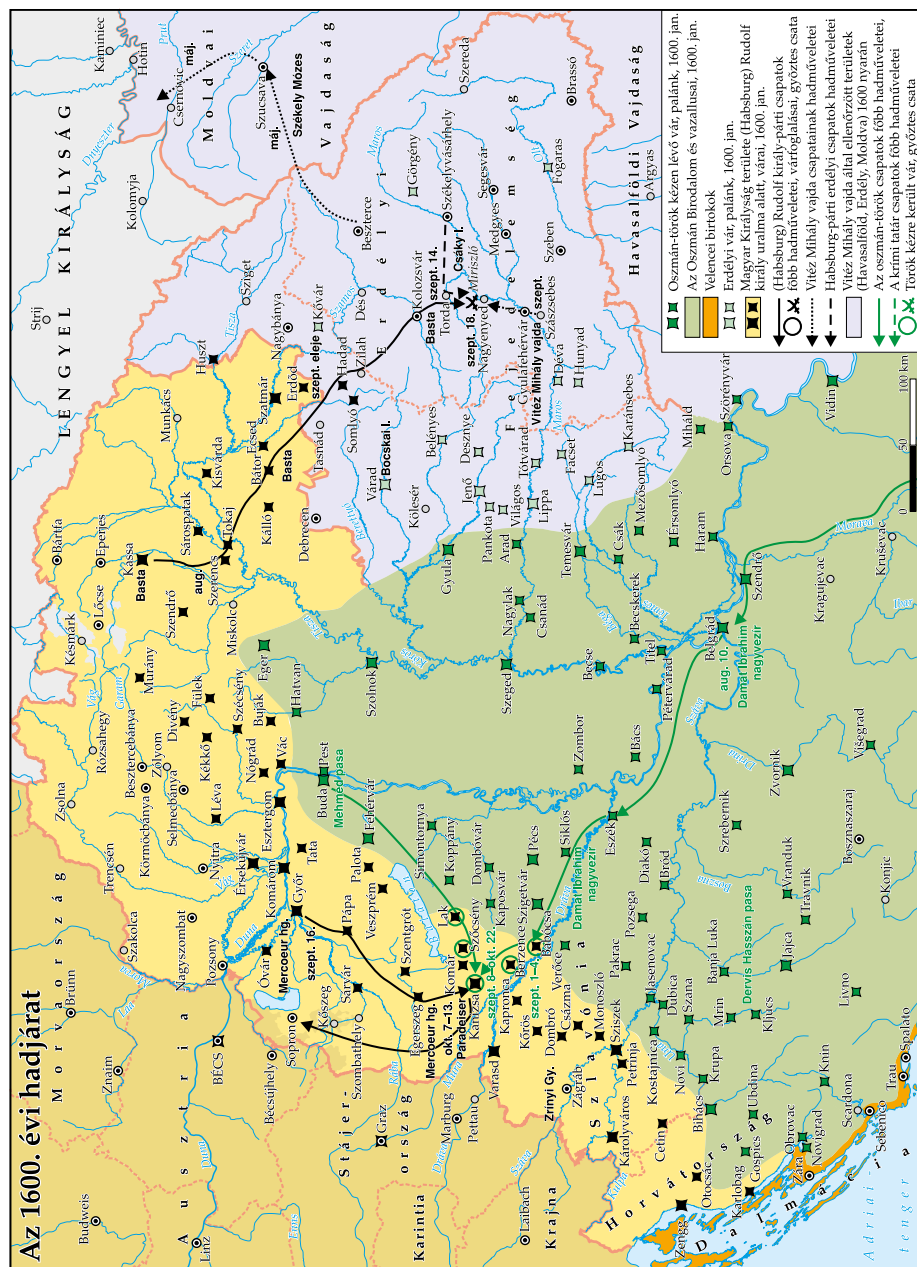
KRUPPA TAMÁS egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem; tudományos főmunkatárs, MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport (ELKH).

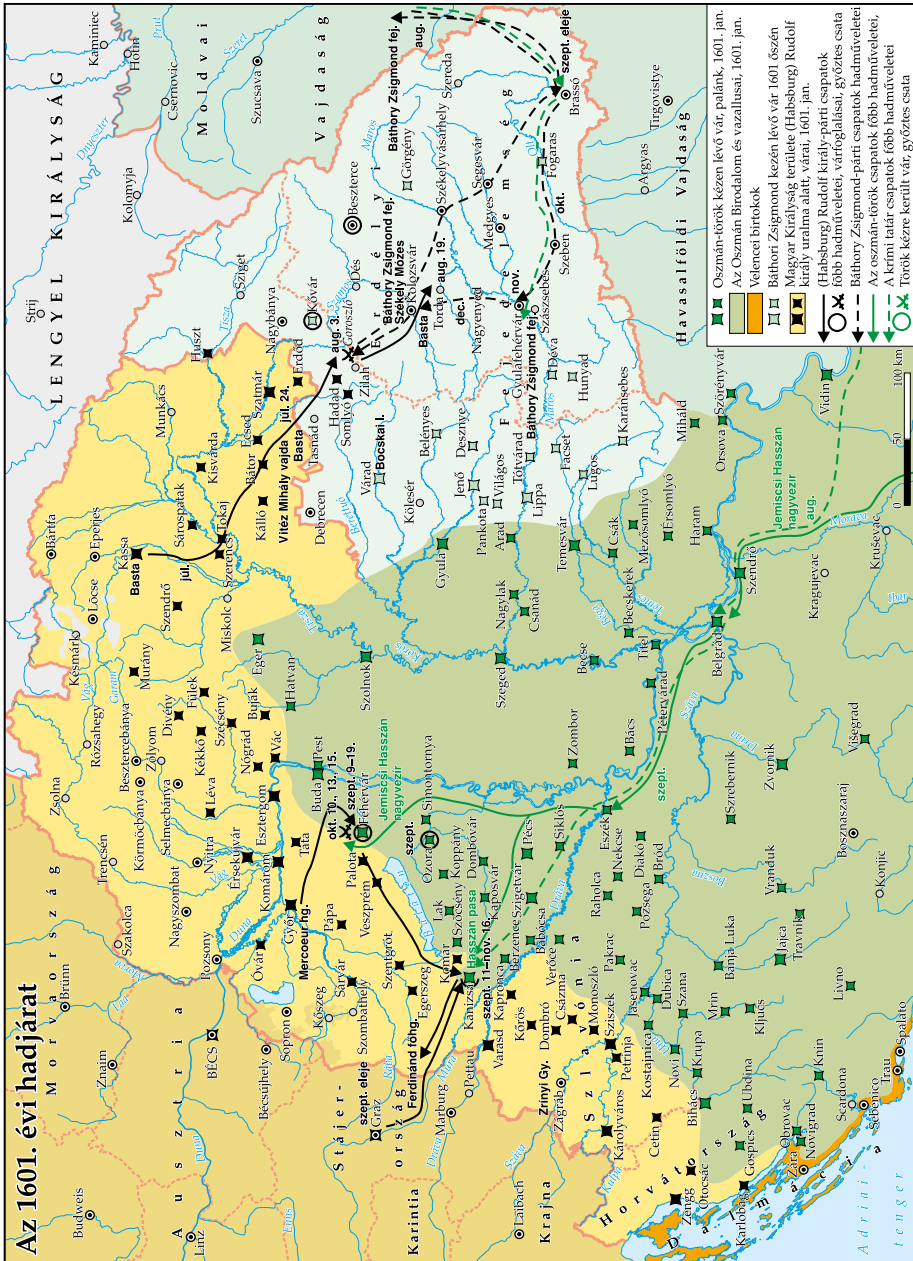
NAGY-L. ISTVÁN tudományos főmunkatárs, Magyarságkutató Intézet, Történeti Kutatóközpont.

SZÁRAZ CSILLA igazgató, Thúry György Múzeum.

TÉRKÉPEK

A kötetet a Magyarságkutató Intézet adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Uri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

Email: kiado@mki.gov.hu

Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója

Felelős szerkesztő: Virág István

Borítóterv, műszaki szerkesztés: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Nyomás és kötés: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém, ookpress.hu

Európa elfeledett hadszíntere

A Magyarságkutató Intézet azzal a céllal hívta életre az Európa elfeledett hadszíntere című konferenciasorozatot, hogy rámutasson a tizenöt éves háború dunántúli eseményeinek fontosságára. Az első konferencia előadásain az érdeklődők megismerhették a korabeli hadügyi változásokat, a zsoldos seregek felállításának és az ehhez szükséges pénz előteremtésének nehézségeit, valamint azt a példátlan nemzetközi keresztény összefogást, amely bár átütő eredményeket ekkor még nem ért el, arra a század második feléig várni kellett, de már felvillantotta az oszmánokkal folytatott sikeres harc lehetőségét. Emellett nemcsak a korabeli hadi eseményekkel, hanem azok legfontosabb színterével, a korabeli várakkal, valamint az egyes események interpretálási lehetőségeivel, emlékezetével is foglalkoztak az előadók. Az előadások írott változatát tartalmazó első kötet középpontjában elsősorban a dunántúli, azon belül is a pápai és kanizsai események állnak.

